

Współczesne semantyzacje przymiotnika trybunalski/a/e w funkcji nazwy produktu

Contemporary Semantization of an Adjective *trybunalskie/a/e* in the Function of a Product Name

Katarzyna Smyk, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Instytut Kulturoznawstwa

Typ artykułu: oryginalny artykuł naukowy.

Źródło finansowania badań: środki własne Autorki.

Źródło finansowania artykułu: środki własne Autorki.

Cytowanie: Smyk K., (2018) *Współczesne semantyzacje przymiotnika trybunalski/a/e w funkcji nazwy produktu*, „Rynek-Społeczeństwo-Kultura” nr 2(28), s. 122-127, <https://kwartalnikrsk.pl/Artykuły/RSK2-2018/RSK2-2018-Smyk-wspolczesne-semantyzacje.pdf>

STRESZCZENIE

Artykuł, łączący podejście kulturoznawcze i lingwistyczne, stanowi rekonstrukcję znaczeń przypisywanych chrematonimowi *trybunalskie* przez współczesnych użytkowników polszczyzny potocznej. Rekonstrukcji tej dokonano wedle metodologii kognitywnej na podstawie danych ankietowych zebranych przez autorkę w 2017 roku, kwerend leksykograficznych i internetowych. Słowo *trybunalskie*, historycznie odnoszące się do trybunału, dziś, w kontekście marketingowym oznacza dla większości Polaków związek produktu z miejscem pochodzenia, a dokładnie – z Piotrkowem Trybunalskim. Mechanizmy semantyczne, jakie towarzyszyły temu procesowi, to: transonimizacja, metonimiczne przesunięcie znaczenia, tendencja do tworzenia serii nazw, dekontekstualizacja wraz z zatarciem motywacji oraz definiowanie nowych kontekstów poprzez odniesienie do doświadczenia ponadindywidualnego i wspólnotowego.

Słowa kluczowe: chrematonim, kognitywizm, językowy obraz świata, kontekst kulturowy, oznaczenia geograficzne.

ABSTRACT

The article, which combines the approaches of cultural studies and linguistics, deals with reconstruction of meanings assigned to a chrematonym *trybunalskie* by contemporary speakers of the colloquial Polish language. This reconstruction was carried out in accordance with the cognitive methodology on the basis of the survey data gathered by the author in 2017, lexicographical queries and internet searches. The word *trybunalskie*, historically referring to a tribunal, nowadays in the marketing context for the majority of the Polish people signifies an association of a product with its place of origin, namely with a town Piotrków Trybunalski. The semantic mechanisms accompanying this process are: transonimization (a change in a proper name's category), metonymic switching of meaning, a tendency to create a series of names, decontextualization with blurring of motivation, and definition of new contexts through reference to supra-individual and common experience.

Keywords: chrematonym, cognitivism, linguistic vision of the world, cultural context, geographical names.

Wstęp

Inspirację do napisania niniejszego artykułu przyniosła obserwacja sporu, jaki toczy się w ostatnich latach między dwoma browarami o prawo do używania w obrocie słowa *trybunalskie* jako nazwy piwa. Browar lubelski od początku lat 60. XX wieku produkuje piwo „Trybunalskie” (Komornicki i in. 1995: 112-113, 116-117) nazwane tak na cześć Trybunału Głównego Koronnego, działającego w Lublinie w latach 1579–1793 (Bereza 2006). Jednakże browar z Piotrkowa Trybunalskiego jest zdania, że przymiotnik *trybunalskie* zbyt wyraźnie odnosi się współcześnie do nazwy tego miasta i dlatego należy go kwalifikować jako oznaczenie informujące o pochodzeniu geograficznym produktu. Wskazywałoby to, że raczej browar piotrkowski powinien mieć większe prawo do używania tego słowa w funkcji nazwy piwa niż browar lubelski.

A jak jest w rzeczywistości? Jakie znaczenia przymiotnikowi *trybunalski/a/e* przypisywane są współcześnie przez przeciętnych użytkowników polszczyzny potocznej? Przedmiotem artykułu jest rekonstrukcja tych znaczeń. Dokonano jej z zastosowaniem metodologii etnolingwistycznej, należącej do nurtu kognitywnego. Za cel stawia ona podmiotową – dokonywaną z punktu widzenia użytkow-

nika języka – rekonstrukcję fragmentu językowego obrazu świata, przez który za J. Bartmińskim rozumie „zawartą w języku interpretację rzeczywistości, którą można ująć w postaci sądów o świecie” (Bartmiński 2006: 12). Obraz ten utrwalony jest przede wszystkim w danych językowych, gdyż według założeń kognitywnych, język funkcjonuje nie tylko jako narzędzie porozumiewania się, ale również jako archiwum wspólnotowej wiedzy o świecie oraz wspólnotowej kategoryzacji zjawisk doświadczanej przez człowieka rzeczywistości (por. Sapir 1987: 88; Anusiewicz 1995: 12; Bartmiński 2002: 380; Grzegorzczakowa 1996: 16). Jest to więc obraz kolektywny, intersubiektywny, a zarazem stereotypowy, czyli uproszczony, skupiony na cechach najistotniejszych danego obiektu i osadzony w potocznej kategoryzacji świata (Kwaśnica 1991: 33; Anusiewicz 1992: 9). Wiedza potoczna zaś może być rozumiana jako wiedza grupowa, zdobywana i transmitowana z pokolenia na pokolenie przez sądy utrwalone społecznie zwłaszcza w języku potocznym.

Badanie języka pojmowanego jako „rezerwurowanie zdrowego rozsądku” (Krąpiec 1985: 9; Hołówka 1986: 125-135), zbliża się wobec tego do założeń filozofii zdrowego rozsądku, utożsamianego z myśleniem potocznym (Anusiewicz 1992: 9-10; por. Hołówka 1986: 173; Smyk 2015: 35-36).

Podstawę materiałową niniejszej analizy stanowi kilka typów źródeł. Po pierwsze, są to materiały wywołane, stanowiące bazę i punkt wyjścia do analiz – wyniki ankiety przeprowadzonej w formie bezpośredniej rozmowy (52 ankiety) oraz za pomocą poczty elektronicznej (63 ankiety) w dniach 3–8 lutego 2017 roku. Pytanie ankietowe miało kształt: „Co może oznaczać słowo *trybunalska / trybunalskie* umieszczone na etykiecie napoju bezalkoholowego (np. wody gazowanej, niegazowanej), piwa itp.? Proszę o podanie pierwszego skojarzenia.” W sumie uzyskano odpowiedzi od 115 respondentów obu płci (kobiety – 74, mężczyźni – 41) w wieku od 17 do 81 lat (ur. w latach 1936–2000), z terenu całej Polski, zarówno mieszkających w mieście (91 osób), jak i na wsi (24 osoby), o różnym poziomie wykształcenia. Materiały (wraz z danymi respondentów) zdeponowane są w archiwum autorki. W analizie, dla oszczędności miejsca podano liczbę poświadczzeń, zaś przy indywidualnych cytatach – skrót „Resp.” oraz numer respondenta. Drugi typ danych stanowią materiały zastane, czyli opracowania leksykograficzne i encyklopedyczne oraz zasoby polskojęzycznego Internetu. Materiał analityczny zacytowano w oryginalnej ortografii. Całokształt zgromadzonego materiału można – pod względem kwalitatywnym i kwantytatywnym – uznać za reprezentatywny, gdyż na jego podstawie da się zaobserwować tendencje i dokonać uogólnień.

Znaczenia przymiotnika *trybunalski/a/e* jako części nazwy produktu w świetle danych ankietowych

Materiał językowy zebrany z wykorzystaniem wyżej omówionej ankiety wskazuje, że w rozumieniu współczesnych Polaków słowo *trybunalskie*, umieszczone na etykiecie i stanowiące część nazwy produktu, odnosi się do następujących 18 pojęć, zjawisk lub desygnatów:

- Piotrków Trybunalski – 54 odpowiedzi, udzielone przez 46,9% respondentów;
- trybunał – 20 odpowiedzi, udzielonych przez 17,3% respondentów;
- Trybunał Konstytucyjny – 8 odpowiedzi;
- Trybunał Koronny – 6 odpowiedzi;
- gazeta „Trybuna (Ludu)” – 6 odpowiedzi;
- Lublin – 6 odpowiedzi;
- władza, coś ważnego – 6 odpowiedzi;
- wysoka jakość – 5 odpowiedzi;
- tradycja – 5 odpowiedzi;
- szlachta polska – 5 odpowiedzi;
- trybun (ludowy) – 4 odpowiedzi;
- obszar, region – 3 odpowiedzi;
- ulica Trybunalska – 3 odpowiedzi;
- komunizm – 3 odpowiedzi;
- Trybunał Stanu – 3 odpowiedzi;
- trybuna – 2 odpowiedzi;
- politycy – 2 odpowiedzi;
- kawiarnia Trybunalska w Lublinie – 1 odpowiedź.

Znaczenia te można uszeregować w 4 grupy: 1) znaczenia wskazujące na Piotrków Trybunalski i związek produktu z tym miastem; 2) znaczenia odnoszące się pojęć i nazw posiadających wspólną podstawę słowotwórczą *trybun-*: trybunał, Trybunał Konstytucyjny,

Trybunał Koronny, trybun, trybuna, ulica Trybunalska, kawiarnia Trybunalska, gazeta „Trybuna (Ludu)”;

3) pozytywna waloryzacja: wysoka jakość, władza, tradycja;

4) znaczenia odnoszące się do historii i współczesności Polski: szlachta, Lublin, komunizm, politycy.

W dalszej części analizy osobne miejsce poświęcone zostanie dwu pierwszym, najlepiej poświadczonym semantyzacjom, zaś znaczenia uzyskane od mniej niż 10 procent respondentów, zostaną zaprezentowane i skomentowane *en bloc*.

Trybunalski/a/e czyli z Piotrkowa Trybunalskiego

Najwięcej odpowiedzi uzyskanych w ankiecie odnosi słowo *trybunalska/ie* do nazwy miasta Piotrków Trybunalski. Takich informacji w liczbie 54 udzieliło 46,9% respondentów, czyli blisko połowa wszystkich pytanych – w tym w niemal równych proporcjach kobiety (30) i mężczyźni (24), mieszkańcy całej Polski, zarówno miast¹, jak i wsi², w wieku 17–81 lat. Można więc powiedzieć, że skojarzenie przymiotnika *trybunalski/a/e* z Piotrkowem Trybunalskim jest powszechne, ponadgeneracyjne i niewarunkowane miejscem zamieszkania.

Wśród odpowiedzi znajdziemy krótkie sformułowania: *Piotrków Trybunalski / od Piotrkowa Trybunalskiego* (31 odp.). Oznaczają one, że produkt (*piwo lub jakiś inny napój itp. itd.*) *związany jest z Piotrkowem Trybunalskim* (Resp.76). Odpowiedzi następnych 21 respondentów, nieco szersze, wskazują bardziej konkretnie na związek produktu nazywanego *trybunalskim* z tym miastem – produkt pochodzi z Piotrkowa Trybunalskiego. Taki sposób myślenia dokumentują przykładowe wypowiedzi: *coś pewnie z Piotrkowa Trybunalskiego* (Resp.46, 63, 64, 58, 61); *Moim zdaniem, że pochodzi z miejscowości, która ma w swej nazwie ten przymiotnik, np. Piotrków Trybunalski* (Resp.113); *„trybunalskie” - ponieważ pochodzi z Piotrkowa Trybunalskiego* (Resp.104, 67, 68, 114, 33, 2). Miejscem produkcji wyrobu jest Piotrków Trybunalski (i/lub jego okolice): *Pierwsze skojarzenie, to napój produkowany w okolicach Piotrkowa Trybunalskiego* (Resp.82); *że miejscem produkcji jest Piotrków Trybunalski* (Resp.59); *że pochodzi, produkowane jest w Piotrkowie Trybunalskim* (Resp.1); *Trybunalska/trybunalskie oznacza dla mnie miejsce pochodzenia/produkcji, czyli że produkt został wykonany w (Piotrkowie) Trybunalskim* (Resp.86); *kojarzy mi się z miejscowością wytwarzania napoju tzn. Piotrków Trybunalski, albo Lublinem* (Resp.108); *Piotrków Trybunalski jako pochodzenie* (Resp.45); *Piotrków Trybunalski, że może stamtąd się bierze* (Resp.44) (podobnie Resp.40, 67, 71, 108).

Takie same znaczenia przypisują internauci słowu *trybunalski/a/e*, widniejącemu na etykiecie piwa Trybunalskie Miodowe (<http://perla.pl/produkty/trybunalskie-miodowe/> 2017; http://ocen-piwo.pl/Perla_Trybunalskie_Miodowe,1,290 2017; <http://www.browar.biz/forum/showthread.php?t=92617> 2017), co widać w przykładowych wypowiedziach: *średniej jakości etykieta [...], nie wiem czemu ale kojarzy mi się z Piotrkowem* (nick internauty: becik;

¹ Białą Podlaska, Bydgoszcz, Cieszyn, Czechowice-Dziedzice, Gliwice, Kielce, Kolbuszowa, Kraków, Lubartów, Lublin, Łomża, Olsztyn, Poznań, Pruszków, Radom, Rzeszów, Sanok, Siedlce, Starogard Gdański, Tarnogród, Toruń, Warszawa, Wiśła, Włodawa, Wrocław i Zielona Góra.

² Dołhobrody (gm. Włodawa), Grabów n. Wisłą (pow. Zwoleń), Hanna (gm. Włodawa), Marzysz (pow. Kielce), Mójcza (pow. Kielce), Zdziłowice (pow. Janów Lubelski).

<http://www.browar.biz/forum/showthread.php?t=92617> 2017); [...] po raz wtóry czy nawet trzeci w życiu sięgnąłem po to piwo. I po raz kolejny zdawało mi się, że pochodzi z Piotrkowa Trybunalskiego (Borsuk77; http://ocen-piwo.pl/Perła_Trybunalskie_Miodowe,1,290 2017); To piwo będzie kojarzyło się z Piotrkowem Trybunalskim, a nie z Lublinem (Mgr; <http://www.browar.biz/forum/showthread.php?t=92617> 2017); Nazwa bardziej kojarzy się z browarem kiper z Piotrkowa tryb. (cełtyk87; <http://www.browar.biz/forum/showthread.php?t=92617> 2017).

Zaistnienie takiej sytuacji daje się wytłumaczyć zjawiskami natury językowej, jakie wynikają z przebadanych przez onomastów właściwości chrematonimów, czyli – w rozumieniu węższym – nazw własnych „niektórych materialnych wytworów ręki ludzkiej, przemysłowych lub rękodzielniczych, jednostkowych lub seryjnych” (tzw. chrematonimy właściwe) (Breza 1998: 343; Kosyl 1993: 439; Kosyl 2003: 370) lub szerzej – „nazw obiektów przestrzeni gospodarczej (firm, przedsiębiorstw, niektórych rodzajów instytucji, produktów, usług, marek)” (Gałkowski 2014: 64; Gałkowski 2011: 28-42).³ Po pierwsze, w rozumieniu większości Polaków nazwa *Trybunalskie* pochodzi od nazwy geograficznej *Piotrków Trybunalski* i przybrała formę przymiotnika odtoponimicznego *trybunalski/a/e*. Taki mechanizm powstawania nazwy własnej został określony jako transonimizacja i polega na przesunięciu nazwy własnej z jednej klasy do innej (Kosyl 1993: 441; Długosz 2014: 206; Gałkowski 2011: 247-254). W naszym przypadku jest to przesunięcie integralnej części nazwy miejscowości z klasy nazw miejsc w topografii przestrzennej do klasy chrematonimów.

Po drugie, funkcja semantyczna nazwy *Trybunalskie* dla znacznej grupy ankietowanych polega na informowaniu o miejscowości pochodzenia i sygnalizowaniu związku z produktem z regionem, co stanowi zasadniczą funkcję chrematonimów odtoponimiznych (Kosyl 1993: 443; Długosz 2014: 204-206; Gałkowski 2011: 260). Funkcje te może chrematonim pełnić bezpośrednio (w naszym przypadku byłoby tak, gdyby w nazwie produktu pojawiło się też słowo *Piotrków*) lub pośrednio – w sposób metaforyczny, metonimiczny lub aluzyjny (Kosyl 1993: 443). Zebrany materiał językowy przemawia za tym, że w analizowanym przypadku mamy do czynienia z przesunięciem metonimicznym⁴: słowo *trybunalski/a/e* zastępuje dwuczłonową nazwę miejscowości *Piotrków Trybunalski*, a ich znaczenia są ze sobą utożsamiane przez przeciętnych użytkowników polszczyzny.

Dodatkowych argumentów na to, że słowo *trybunalski/a/e* jest na zasadzie metonimii odpowiednikiem nazwy *Piotrków Trybunalski*, dostarcza kwerenda zasobów Internetu. Oto kilka wyekscerpowanych przykładów. Portal Społeczności Piotrkowa Trybunalskiego nosi nazwę Trybunalscy.Pl. (<http://trybunalscy.pl> 2017). Dwa czasopisma wydawane w Piotrkowie Trybunalskim mają w tytule przymiotnik *trybunalski*, który zastępuje całą nazwę miejscowości: „Gazeta Trybunalska” (Int.9) oraz tygodnik „Tydzień Trybunalski” (<http://gazetatrybunalska.pl>; <http://tt.info.pl> 2017). Usytuowane

w Piotrkowie Trybunalskim przy ul. Pijarskiej sanktuarium maryjne nosi nazwę Sanktuarium Matki Bożej Trybunalskiej, nie zaś Piotrkowskiej (<http://www.mbtrybunalska.pl/sanktuarium/> 2017). Forum trzeźwościowe, organizowane cyklicznie od 17 lat w Piotrkowie Trybunalskim przez stowarzyszenie z Piotrkowa Trybunalskiego, nosi nazwę Trybunalskie Forum Trzeźwościowe (<https://www.epiotrkow.pl/news/Osoba-uzalezniona-to-tez-czlowiek--XVI-Trybunalskie-Forum-Trzezwoosciowe,26545> 2017). Również zawody strzeleckie, organizowane w 2013 roku w Piotrkowie Trybunalskim przez Towarzystwo Przyjaciół Zabytków Ziemi Piotrkowskiej i Polski Związek Łowiecki ZO w Piotrkowie Trybunalskim, nazwano Trybunalskim Towarzystwem Konkursu Strzeleckim (<http://forum-bron.pl/viewtopic.php?t=110219> 2017). Podobnie, plebiscyt na najlepsze firmy roku z Piotrkowa Trybunalskiego i okolic zyskał miano Trybunalska Firma Roku (<http://piotrkowtrybunalski.naszemiasto.pl/artukul/poznajmy-kandydatow-do-tytulu-trybunalska-firma-roku,1285317,art,t,id,tm.html> 2017). Impreza sportowa odbywająca się na stadionie „Concordia” w Piotrkowie Trybunalskim nazwana została Trybunalski Bieg z OSIR-em (<https://www.epiotrkow.pl/news/1300-osob-na-Biegu-Trybunalskim-z-OSIRem,26385> 2017). I ostatni przykład: przedsiębiorstwo, obejmujące m.in. piotrkowski Hotel Trybunalski, mieszczące się w Piotrkowie Trybunalskim przy ul. Grota Roweckiego, otrzymało nazwę Przedsiębiorstwo Turystyczno-Handlowe Trybunalskie S.A., a dla podkreślenia lokalizacji, w adresie strony internetowej tego przedsiębiorstwa pojawia się wyłącznie przymiotnik *trybunalskie*: <http://trybunalskie.polandtrade.pl> (2018).

Po trzecie, badane słowo ma formę przymiotnika, a to – zdaniem językoznawców – pociąga za sobą następną ważną dla nazwy produktu konsekwencję. „W świecie językowym cechy nie istnieją samodzielnie, są one zawsze cechami kogoś lub czegoś. Rodzaje cech nazywanych przez przymiotniki można najczęściej ustalić na podstawie ich związków z wyrazami, które są przez te przymiotniki określane” (Smótkowa 1993: 393; Grzegorzczkowska 2007: 129). Leksem *trybunalski/a/e* został zaś w polszczyźnie bardzo silnie związany ze słowem *Piotrków* i ten związek – co wynika z niniejszej analizy – jako pierwszoplanowy narzuca się przeciętnemu użytkownikowi języka. Zaważyły na tym dwa fakty. Miasto *Piotrków Trybunalski* jest jedyną miejscowością w Polsce, które w swojej nazwie ma przymiotnik *trybunalski*⁵. W dodatku jest to miasto niepoślednie – drugie pod względem wielkości w województwie łódzkim i 48. w Polsce, liczące według danych z 31 grudnia 2015 74 500 mieszkańców⁶, obchodzące w 2017 roku 800-lecie istnienia, z pierwszym zapisem nazwy *Petrecoue* w 1217 roku (Rymut 1987: 185, 16; Grzenia 2003: 294; Miodek 2002: 524-525), położone w centralnej Polsce; u zarania miasta królewskie, kolebka polskiego parlamentaryzmu, siedziba Trybunału Koronnego dla Wielkopolski (Baranowski 1989), co znalazło odzwierciedlenie w dodanym po II wojnie światowej drugim członem nazwy (Rymut 1987: 186); dziś ośrodek przemysłu maszynowego, włókienniczego, meblowego, papierniczego czy szklarskiego, okolony centrami logistycznymi; ważny węzeł komunikacyjny. Gdy prześledzimy język polski pod kątem kolokacji, zbierzemy dodat-

³ W niniejszym artykule *trybunalskie* należy do chrematonimów *sensu stricto*, zaś inne przywoływane jako kontekstorium odtoponimizne nazwy własne – do chrematonimów *sensu largo*.

⁴ Por. też R. Grzegorzczkowskiej odnośnie do typów znaczeń wariantowych: „Wydaje się, że nazwy własne osobowe i miejscowe mogą w sposób regularny na skutek elipsy uzyskiwać w tekstach znaczenia metonimiczne typu ‘dzieło, sztuka, wykład (ogólniej: wytwór), coś znanego rozmówcom, co odbyło się w danej miejscowości’ i in.” (Grzegorzczkowska 2002: 43).

⁵ Wykaz urzędowych nazw miejscowości i ich części 2015, dostępny na stronie Komisji Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Rzeczypospolitej Polskiej (KSNG) (http://ksng.gugik.gov.pl/pliki/urzedowy_wykaz_nazw_miejscowosci_2015.pdf 2017).

⁶ Zob. hasło *Piotrków Trybunalski* w *Wikipedii. Wolnej encyklopedii* (https://pl.wikipedia.org/wiki/Piotrków_Trybunalski 2017).

kowe argumenty wzmacniające tę tezę: w jednym z najnowszych słowników języka polskiego przy definicji słowa *trybunalski* odnotowano i objaśniono stałe połączenie wyrazowe *Piotrków Trybunalski* (Zgółkowa 2003: 252). Tak wysoka pozycja Piotrkowa Trybunalskiego wśród polskich miast i wyjątkowość jego nazwy wpływają na to, że w świadomości przeciętnego Polaka słowo *trybunalski/a/e* samorzutnie i automatycznie wywołuje skojarzenie z tym miastem.

Po czwarte, chrematonimy charakteryzują się tendencją do tworzenia tematycznych serii nazewniczych, czyli zespołów „nazw motywowanych przez wyrazy, które mieszczą się w jednym polu znaczeniowym bądź też należą do jednej klasy nazw własnych” (Kosyl 1993: 442). Funkcjonują dziś w obrocie i żywej praktyce językowej serie charakterystyczne dla pewnych tylko obiektów nazewniczych. Przykładem takiej serii jest choćby lista nazw okrętów i statków, utworzonych „od nazw zjawisk atmosferycznych (*Wicher, Grom, Huragan, Cyklon*), które ewokują szybkość i grozę” (Kosyl 1993: 442). Nazwy piw czy napojów bezalkoholowych też wykazują tendencję do budowania serii nazewniczych, przy czym te serie nazw ewokują miejsce wytwarzania lub wydobywania, odwołując do nazw miejscowości lub krain. Są to na przykład piwa: Żywiec, Okocim, Łomża, Namysłów, Nałęczowskie, Zwierzynieckie, Warka, Tyskie, Leżajsk, Braniewo, Dojlidy, Tatra i in.; napoje bezalkoholowe: Nałęczowianka, Muszynianka, Żywiec Zdrój, Żywiecki Kryształ, Jurajska, Ostromecko, Kropla Beskidu, Knyszynianka, Kinga Pienińska, Tymbark i inne (por. Gałkowski 2011: 267-269). Taki intersubiektywny tok myślenia utrwalił się i ustabilizował w umysłach Polaków, czego dowody zebrano w odpowiedziach na pytanie ankiety: *Myślę, że słowo trybunalskie na etykiecie napoju może wskazywać na miasto z którego napój pochodzi np. Piotrków Trybunalski. Podobnie jak woda Żywiec i piwo Łomża* (Resp.71); *lokalizacja miejsca, jak Nałęczowianka – od razu dodałam: Piotrków Trybunalski* (Resp.40; podob. Resp.60 i 62). Pokazuje to, że piwo znajduje się w takim obszarze konsumenckim, który jest szczególnie podatny na wykorzystanie wskazówki geograficznej w nazwie produktu⁷, a to dla znacznej części nabywców mocno rzutuje na sposób odczytywania nazwy umieszczonej na etykiecie – jako miejsca pochodzenia produktu.

Trybunalski/a/e czyli związane z trybunałem

Według 17,3% respondentów przeprowadzonej ankiety, słowo *trybunalska/e*, umieszczone na etykiecie napoju bezalkoholowego lub piwa, nawiązuje do słowa *trybunał*⁸, oznaczającego „sąd o specjalnych uprawnieniach, powoływany do rozstrzygania spraw o szczególnym znaczeniu” oraz „w dawnej Polsce od 1578 roku: stanowy sąd szlachecki drugiej i ostatniej instancji, rozpatrujący apelacje od wyroków sądów ziemskich, grodzkich i podkomorskich w sprawach karnych i cywilnych” (Zgółkowa 2003: 252-253; Zarzycki 1993).

Uzyskano w tym zakresie 20 odpowiedzi od respondentów obu płci (14 kobiet i 6 mężczyzn), mieszkańców zarówno miast jak i wsi,

⁷ Inne obszary konsumenckie, w których nazwa – zwłaszcza w formie przymiotnika odtoponimicznego – niesie informację o miejscu pochodzenia, to np. wędliny (np. Kiełbasa Żywiecka, Podlaska, Krakowska, Toruńska, Sokołowska, Śląska) czy sery (Rycki, Michowski, Tylżycki). Por. Gałkowski 2011: 260-269.

⁸ Pochodzi od łac. *tribunal* – „trybunał, a) krzesło sędziowskie; b) krzesło wodza; c) na trybunie siedzący urzędnicy, sędziowskie kolegium” (Kumaniński 1965: 510).

w wieku 21–81 lat. Wśród odpowiedzi zaznacza się grupa prostych wskazań: *trybunał* (12 odp.); *związana z trybunałem* (Resp.69); *odnoszące się do trybunału* (Resp.78); *Właściwe dla trybunału, jego członków lub wytwarzane w trybunale* (Resp.57), *co łączy się z sądem trybunalskim* (Resp.105; podobn. 3, 30, 75, 85). Taki tok skojarzeń rejestrują także słowniki języka polskiego na przestrzeni ostatniego wieku. Na przykład w słowniku S. B. Lindego z 1812 roku czytamy, że *trybunalski* to „do trybunału należący” (Linde 1812: 719), „dotyczący trybunału, do trybunału należący” (Arct 1916: 939); w słownikach powojennych – „odnoszący się do dawnego trybunału, związany z trybunałem; wydawany, zatwierdzany przez trybunał” (Doroszewski 1967: 297); „przym. od trybunału” w znaczeniu stanowego sądu szlacheckiego” (Szymczak 1981: 540). W najnowszych słownikach widnieją zapisy – „właściwy trybunałowi, czyli stanowemu sądowi szlacheckiemu” (Zgółkowa 2003: 252); „od trybunał” w znaczeniu stanowego sądu szlacheckiego w dawnej Polsce (Dubisz 2006: 135; podob. Sobol 2002: 1051; Dunaj 2007a: 1869).

Zauważmy, że kilku leksykografów nie wprowadza słowa *trybunalskie* do swoich słowników (np. Bańko 2007: 395; Dunaj 2007b: 723; Skorupka 1989: 394-395), co wynikać może z ograniczonego zasięgu używania tego leksemu. Współcześnie w niektórych leksykonach opatrzone on jest bowiem kwalifikatorem *historyczny* (np. Dubisz 2006: 135; Zgółkowa 2003: 252; Sobol 2002: 1051), co można rozumieć jako niewspółczesny, nie mający ciągłości odniesienia, skoro i sądy trybunalskie – desygnat, którego się ten przymiotnik pierwotnie tyczył – zniknęły z rzeczywistości z końcem XVIII w.⁹

Ta sytuacja powoduje pojawianie się nowych znaczeń dla słowa *trybunalski/a/e*, które powstają w wyniku poszukiwania przez przeciętnego użytkownika polszczyzny odniesień współczesnych dla tego przymiotnika (por. Grzegorzczkowska 2002: 43, 45-46).

Opisywany proces semantyzacji – jak ujawniła ankieta – jest procesem kontekstowym¹⁰, czyli zależy od szeregu „determinant oddziałujących na proces dekodowania komunikatu” (Widerski 2015: 33). To znaczy, że jeśli użytkownik polszczyzny zetknie się z tym słowem w zupełnej izolacji od rzeczywistości pozajęzykowej, wówczas może skojarzyć je z *trybunałem* lub samodzielnie szuka kontekstu, co widać w powyższym wyliczeniu. Jeśli natomiast słyszy/widzi to słowo w marketingowym kontekście napoju, zakupów, etykiety, konsumpcji, to wówczas uruchamia kolejne mechanizmy semantyzacji i kojarzy z powszechnie znanym związkiem wyrazowym *Piotrków Trybunalski* oraz spodziewa się informacji o cechach produktu, jak np. miejscu pochodzenia piwa. Taki tok myślenia dokumentują przykładowe wypowiedzi respondentów: *pierwsze skojarzenie mam z trybunałem. Jeśli zaś chodzi o napoje, podejrzewam, że mogą pochodzić z Piotrkowa Trybunalskiego. Bo napoje z trybunałem jakoś mi się bezpośrednio w ogóle nie kojarzą* (Resp.61); *napój związany z miejscem nalewania [w okolicach trybunału miejskiego lub przez rodzinę urzędnika]* (Resp.62); *moje pierwsze skojarzenie to, że produkt wytworzono w mieście trybunalskim (tj. tam, gdzie działał kiedyś trybunał)* (Resp.60); *rajcowie trybunalscy kiedyś pili; trybunał piotrkowski* (Resp.33); *zacny trybunał; to zapewne napój, który spżywali przedstawiciele trybunału* (Resp.46). Opisane mechanizmy

⁹ Ostatni Trybunał Koronny odbył się w 1793 roku. (Zarzycki 1993: 24).

¹⁰ Por. „Znaczenie odpowiednich słów warunkowane jest kontekstem tego, co mamy na myśli, oraz kontekstem danej wypowiedzi.” (Fleischer 2002: 276).

nadawania znaczenia spowodowały, że odniesienie słowa *trybunalskie* do trybunału – desygnatu i pojęcia, od którego wyraz wywodzi swoje najstarsze i pierwotne znaczenie, jest dziś rzadkie w kontekście nazwy napoju.

Pozostałe skojarzenia ze słowem trybunalski/a/e jako nazwą napoju

Próbując odpowiedzieć na pytanie o znaczenie słowa *trybunalskie*, respondenci dokonywali operacji myślowych, polegających na zdefiniowaniu kontekstu, który pomógłby zakorzenić to słowo w jakiejś siatce pojęciowej i określić jego sens (por. Fleischer 2002: 276-279). Efektem tych procesów są zebrane za pomocą ankiety kolejne skojarzenia i asocjacje (tzw. warianty znaczeń; Grzegorzczkowska 2002: 43-46), wśród których jako pierwsze wymieńmy skojarzenia odnoszące się do podobieństwa dźwiękowego i wspólnej podstawy słowotwórczej *trybun-*, a nie znajdujące logicznego wyjaśnienia w rzeczywistej relacji między piwem a danym zjawiskiem/desygnatem: *trybun*, *trybun ludowy* (4 odp.), *trybuna* (1 odp.) oraz zakrawająca na dowcip odpowiedź: *pita na trybunach* (Resp.112).

Drugi typ semantyzacji to skojarzenia odnoszące się do współczesnego życia politycznego, sfery polityki i ustroju politycznego, w tym – do organu władzy, jakim jest *Trybunał Konstytucyjny* (7 odp.), *Trybunał Konstytucyjny*, *bo to na czasie* (resp.15). Aktualność takiego skojarzenia wynika z tego, że w czasie, gdy przeprowadzano ankietę, od kilku miesięcy było głośno w mediach wokół Trybunału Konstytucyjnego. Ankietowani odwołują się również do *Trybunału Stanu* (3 odp.), czyli jednego z konstytucyjnych organów władzy sądowniczej w Polsce. Odnoszą się także do czasów PRL, zapewne ponieważ ze względu na ukazującą się wtedy „Trybunę Ludu”¹¹: *kommunizm*, „*Trybuna Ludu*” (Resp.19); *Słowo to kojarzy mi się z czasami PRL* (Resp.80); *Moje pierwsze skojarzenie ze słowem trybunalska to lata 60-70, woda mineralna, jakiś napój a także gazeta lub ulica* (Resp.84). Do tych semantyzacji zaliczyć można odniesienia do polityków: *Pierwsze co mi przyszło do głowy to coś związane z polityką* (Resp.73), *„piwo dla polityków”* (Resp.90), przy czym są to asocjacje przywoływane przez współczesnych 21-latków.

Po trzecie, odnotować należy skojarzenia dotyczące indywidualnego doświadczenia kultury. Mieszkancka Lublina powiązała nazwy *trybunalskie/a* z lubelską restauracją Trybunalska (Resp.53; <http://www.trybunalska.pl> 2017). Zaznaczają się też skojarzenia warunkowane wiedzą historyczną o tym, że w Lublinie działał Trybunał Koronny w latach 1578–1793: *Trybunał Lubelski*, *Trybunał w Lublinie* (6 odp.). Notabene, te dwie odpowiedzi odpowiedzi uzyskano od mieszkańców Lublina, Chełma, Lubartowa i Janowa Lubelskiego i są na pewno częściowo skorelowane z lubelskim pochodzeniem respondentów. Inni ankietowi odwołali się do lektury prasy: „*Trybuna*” / „*Trybuna Ludu*” (6 odp.) lub literatury dla dzieci: *ulica Trybunalska* z zacytowanego przez respondenta incipitu wiersza J. Brzechwy *Pytalski* (4 odp.), czemu towarzyszył komentarz, wska-

zujący na kontekst sytuacyjny: *czytam to teraz wnukom* (Resp.17). Zauważyć można asocjacje warunkowane wiedzą historyczną o tym, że Trybunał Koronny był sądem najwyższym (apelacyjnym) dla szlachty: *Pierwsze skojarzenia z „trybunalski” to sądy trybunalskie i Rzeczpospolita szlachecka* (Resp.92); *Na etykiecie wody mineralnej skłaniam się ku skojarzeniu z czasem polskich sarmatów, czymś dla osób szanujących Polskę, jej niezawisłość, ustanowione w niej prawa* (Resp.85); *kojarzy mi się to ze szlachecki, szlachtą, trochę z biesiadą* (Resp.72, podob. 24, 10).

Ostatnia grupa semantyzacji to skojarzenie z pozytywną waloryzacją, co jest związane z obserwowaną i bezrefleksyjnie przyswaną przez konsumentów praktyką w zakresie tworzenia chrematimów – mają sugerować wysoką wartość produktu (Kosyl 1993: 443). W odpowiedziach znajdujemy określanie wprost wysokiej jakości napoju nazwanego *trybunalskie*: *dobre piwo* (Resp.5); *wyborne* (Resp.32); *najlepsze, przewodzące, rządzi smakiem* (Resp.9); *Podnosi splendor produktu* (Resp.44); *w ten sposób podkreśla się rangę, powagę, zaufanie, jakim się darzy obiekt (produkt) określany tym mianem* (Resp.59). Respondenci odnoszą się również do pojęcia tradycji, która w obszarze konsumenckim stała się synonimem wysokiej jakości¹²: *dobrze... o starych tradycjach* (Resp.110); *produkt z tradycją, regionalny* (Resp.111); *tradycja* (Resp.94); *stara marka* (Resp.33); *Trybunalskie - kojarzy mi się coś robione z długimi tradycjami, specjalną recepturą, w miejscu do tego przeznaczonym, np. piwo w starym rodzinnym browarze* (Resp.77). W końcu zaznaczają się też odniesienia do władzy i ekskluzywności: *związane z jakimiś władzami* (Resp.12); *władza, ogłaszanie; napój dla osób dzierżących jakąś władzę* (Resp.41; podob. 103); *coś na wysokim poziomie, [...] coś ważnego* (Resp.13); *coś dostojnego* (Resp.11), *Pierwsze skojarzenie to „godne uwagi, bo z jakiegoś powodu ważne, dumne”* (Resp.91); *dla wybrańców* (Resp.78; por. 70).

Podsumowanie

Wiedza o świecie, jako konieczny warunek rozumienia komunikatu, np. nazwy produktu na etykiecie, może dotyczyć różnych zjawisk. Są to: sytuacja komunikacji; elementy nieobecne w sytuacji porozumiewania się, ale znane mówiącym; wiedza o świecie, oparta na doświadczeniu ogólnoludzkim; rozumienie oparte na wspólnocie kulturowej, narodowej oraz wiedza indywidualna (Grzegorzczkowska 2002: 152-153). Zrekonstruowane znaczenia przypisywane słowu *trybunalski/a/e* w aspekcie nazwy produktu wskazują, że przeciętni użytkownicy języka odwołują się do doświadczenia ponadindywidualnego, tzw. ogólnoludzkiego, wspólnotowego (por. Grzegorzczkowska 2002: 152-153). Dlatego efektem rekonstrukcji jest dotarcie do semantyzacji dość stabilnych, intersubiektywnych, ponadindywidualnych, uwarunkowanych kulturowo i wspólnych przeciętnym użytkownikom współczesnej polszczyzny (Fleischer 2002: 277-278). Wymaga to więc, przyjętego przez współczesnych onomastów nurtu kognitywnego, kulturowego spojrzenia na nazwy własne (Rzetełska-Feleszko 2003: 32). W tej perspektywie można obserwować zachodzące po II wojnie światowej – czyli od czasu dodania drugiego członu do nazwy Piotrków – zmiany semantyki przymiotnika *trybunalski/a/e*, który dawniej miał znaczenie ‘związany z trybunałem’ (*sędzia trybunalski*, *woźny trybunalski* – dziś *sędzia trybunału*), póź-

¹¹ „Trybuna Ludu” – dziennik społeczno-polityczny wydawany w Warszawie w latach 1948–1990, organ prasowy Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej o jednym z największych nakładów w Polsce – ok. 1,5 mln egz. w połowie lat 70. (większy nakład miała tylko „Trybuna Robotnicza”, wychodząca na Górnym Śląsku i zachodniej Małopolsce).» *Wikipedia. Wolna encyklopedia* (https://pl.wikipedia.org/wiki/Trybuna_Ludu 2017).

¹² O wykorzystywaniu tradycji w marketingu i reklamie zob. np. Pomiećński: 2003: 143.

niej został elementem toponimu, następnie użyto go jako chrematonimu i w tej funkcji podlega dalszym rozmaitym semantyzacjom. Przemiany znaczenia chrematonimu doszły współcześnie do etapu, na którym słabiej zaznacza się pierwotne odniesienie do trybunału, zaś przymiotnik ten, użyty w nazwie takich produktów, jak np. piwo czy napój bezalkoholowy, jest przez znaczną część współczesnych użytkowników polszczyzny definiowany poprzez odniesienie do Piotrkowa Trybunalskiego i rozumiany jako informacja o pochodzeniu geograficznym produktu.

Bibliografia

1. Arct M., (1916) *Słownik ilustrowany języka polskiego*, t. II, Warszawa.
2. Bańko M. (red.), (2000), *Inny słownik języka polskiego*, t. P–Ż, Warszawa.
3. Bańko M. (red.), (2006) *Wielki słownik ucznia*, t. P–Ż, Warszawa.
4. Bańko M. (red.), (2007) *Słownik języka polskiego*, t. V, S–Wde, Warszawa.
5. Doroszewski W. (red.), (1967) *Słownik języka polskiego*, t. IX, T–Wyf, Warszawa.
6. Dubisz S. (red.), (2006) *Uniwersalny słownik języka polskiego PWN*, t. T–Ż, Warszawa.
7. Dunaj B. (red.), (2007a) *Język polski. Współczesny słownik języka polskiego*, t. O–Ż, Warszawa.
8. Dunaj B. (red.), (2007b) *Nowy słownik języka polskiego*, Kalisz.
9. Grzenia J., (2003) *Słownik nazw własnych*, Warszawa.
10. Kumaniecki K. (oprac.), (1965) *Słownik łacińsko-polski*, Warszawa.
11. Linde B. S., (1812) *Słownik języka polskiego*, t. V, R–T, Warszawa.
12. Miodek J., (2002) *Słownik ojczyzny polszczyzny*, oprac. M. Zaśko-Zielińska, T. Piekot, Wrocław.
13. Rymut K., (1987) *Nazwy miast Polski*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
14. Skorupka S., (1989) *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. R–Ż, Warszawa.
15. Sobol E. (red.), (2002) *Nowy słownik języka polskiego PWN*, Warszawa.
16. Szymczak M. (red.), (1981) *Słownik języka polskiego*, t. III, R–Ż, Warszawa.
17. *Wykaz urzędowych nazw miejscowości i ich części 2015*, http://ksng.gugik.gov.pl/pliki/urzedowy_wykaz_nazw_miejscowosci_2015.pdf [13.02.2017].
18. Zgórkowa H. (red.), (2003) *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 43, tłum–uczyłowiec, Poznań.

Źródła internetowe

1. <http://piotrkowtrybunalski.naszemiasto.pl/artukul/poznajmy-kan-dydatow-do-tytulu-trybunalska-firma-roku,1285317,art,t,id,tm.html> [12.02.2017].
2. <https://www.epiotrkow.pl/news/1300-osob-na-Biegu-Trybunalskim-z-OSIRem,26385> [12.02.2017].
3. <https://www.epiotrkow.pl/news/Osoba-uzaleznioma-to-tez-czlowiek-XVI-Trybunalskie-Forum-Trzezwosciowe,26545> [12.02.2017].
4. <http://forum-bron.pl/viewtopic.php?t=110219> [12.02.2017].
5. <http://gazetatrybunalska.pl> [12.02.2017].
6. http://ocen-piwo.pl/Perla_Trybunalskie_Miodowe,1,290 [12.02.2017].
7. http://ocen-piwo.pl/Perla_Trybunalskie_Miodowe,1,290 [12.02.2017].
8. <http://perla.pl/produkty/trybunalskie-miodowe/> [12.02.2017].
9. <http://trybunalscy.pl> [12.02.2017].
10. <http://tt.info.pl> [12.02.2017].
11. <http://www.browar.biz/forum/showthread.php?t=92617> [12.02.2017].
12. <http://www.mbtrybunalska.pl/sanktuarium/> [12.02.2017].
13. <http://www.trybunalska.pl> [12.02.2017].
14. https://pl.wikipedia.org/wiki/Piotrków_Trybunalski [13.02.2017].
15. https://pl.wikipedia.org/wiki/Trybuna_Ludu [14.02.2017].
16. <http://trybunalskie.polandtrade.pl> [21.04.2018].

Opracowania

1. Anusiewicz J., (1992) *Potoczność jako sposób doświadczania świata i jako postawa wobec świata*, [w:] Anusiewicz J., Nieckula F., red., *Język a Kultura*, t. 5, *Potoczność w języku i kulturze*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 9–20.
2. Anusiewicz J., (1995) *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
3. Baranowski B. (red.), (1989) *Dzieje Piotrkowa Trybunalskiego*, Łódź.
4. Bartmiński J., (2002) *Etnolingwistyka*, [w:] Wojnowski J., red., *Wielka Encyklopedia PWN*, t. 8, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 380–381.
5. Bartmiński J., (2006) *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
6. Bereza A., (2006) *Lublin jako ośrodek sędownictwa*, Lublin: Oficyna Wydawnicza Verba.
7. Breza E., (1998) *Nazwy obiektów i instytucji związanych z nowoczesną cywilizacją (chrematonimy)*, [w:] Rzetelska-Feleszko E., red., *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, Warszawa–Kraków: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Instytut Języka Polskiego PAN, s. 343–361.
8. Fleischer M., (2002) *Konstrukcja rzeczywistości*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
9. Gałkowski A., (2011) *Chrematonimy w funkcji kulturowo użytkowej. Onomastyczne studium porównawcze na materiale polskim włoskim francuskim*, Łódź.
10. Gałkowski A., (2014) *Motywacja w procesie tworzenia chrematonimii marketingowej*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze”, nr 27, s. 63–72, [on-line:] DOI: 10.14746/psj.2014.XXVII.5, file:///C:/Users/user/Downloads/613-1044-1-SM.pdf [21.04.2018].
11. Grzegorzczkowska R., (1996) *Filozoficzne aspekty kategoryzacji*, [w:] Grzegorzczkowska R., Pajdzińska A., red., *Językowa kategoryzacja świata*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 11–26.
12. Grzegorzczkowska R., (2002) *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
13. Grzegorzczkowska R., (2007) *Wstęp do językoznawstwa*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
14. Hołówka T., (1986) *Myślenie potoczne*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
15. Komornicki J., Gołębiowski T., Pacholczyk Z., Ściechowska G., Dylkowski W., (1995) *Kronika przemysłu piwowarskiego, Część I, Lata 1945–1980*, Warszawa: Spółka „Piwochmiel”.
16. Kosyl C., (1993) *Chrematonimy*, [w:] Bartmiński J., red., *Współczesny język polski*, Wrocław: „Wiedza o Kulturze”, s. 439–444.
17. Kosyl C., (2003) *Chrematonimia*, [w:] Rzetelska-Feleszko E., Cieślukowa A., red., *Słowiańska onomastyka*, t. 2, Warszawa–Kraków: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, s. 370–375;
18. Krąpiec M. A., (1985) *Język i świat realny*, Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
19. Kwaśnica R., (1991) *Rzeczywistość jako byt sensu. Teza o językowym tworzeniu rzeczywistości*, [w:] Anusiewicz J., Bartmiński J., red., *Język a Kultura*, t. 1, *Podstawowe pojęcia i problemy*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, s. 31–60.
20. Pomiećniński A., (2003) *Odczytać reklamę – zrozumieć kulturę*, [w:] Burszta W. J., red., *Po co nam rzeczywistość. Ekran. Mit. Rzeczywistość*, Warszawa: „Twój Styl”.
21. Rzetelska-Feleszko E., (2003) *Specyfika polskich szkół onomastycznych. Związki (lub ich brak) z onomastyką innych krajów słowiańskich*, [w:] Łobozińska R., red., *Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość polskiej onomastyki*, Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, s. 27–32.
22. Sapir E., (1978) *Kultura, język, osobowość. Wybrane eseje*, przeł. Stanosz B., Zimand R., słowo wstępne Wierzbicka A., Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
23. Smólkowa T., (1993) *Nowe słownictwo polskie*, [w:] Bartmiński J., red., *Współczesny język polski*, Wrocław: „Wiedza o Kulturze”, s. 389–396.
24. Smyk K., (2015) *Słodkie językoznawstwo: karpátka we współczesnej polszczyźnie potocznej*, „Literatura Ludowa”, nr 6, s. 35–52.
25. Widerski J., (2015) *Komunikacja językowa w public relations*, Jelenia Góra: Karkonoska Państwowa Szkoła Wyższa.
26. Zarzycki W., (1993) *Trybunał Koronny dawnej Rzeczypospolitej. Z okazji 500-lecia Parlamentaryzmu polskiego*, Piotrków Trybunalski: Muzeum Okręgowe.